

SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 15/2022, ss. 135-151
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2022.15(9)
www.sej.mazowiecka.edu.pl

Błażej Przybylski

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Orcid: 0000-0002-0663-8692

Marta Dobrzyniak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Orcid: 0000-0001-8997-8715

ŚWIAT ZA 10 LAT. PREFERENCJE MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ

THE WORLD IN 10 YEARS.
PREFERENCES OF ACADEMIC YOUTH

Abstrakt

Przyszłość jawi się w dostępnych narracjach jako kraina nieznaną, nieprzewidywalną, niebezpieczną. Artykuł prezentuje wyniki badania jakościowego, zrealizowanego przy wykorzystaniu esejów autorstwa 124 studentek i studentów jednej z warszawskich publicznych uczelni wyższych, na przełomie roku 2020 i 2021. W swoich pisemnych wypowiedziach osoby studiujące pedagogikę odpowiadały na tytułowe pytanie: „Jak chciała-

Abstract

In common narratives, the future appears as an unknown, unpredictable, and unsafe land. The article presents the results of a quality research realised by using essays of 124 students of a public university in Warsaw written at the turn of 2020 and 2021. Pedagogy students answered in their papers the question as given in the title: “How would you wish the world to look like in year 2030?” The received results allowed to distinguish

byś/chciałbyś, aby wyglądał świat w 2030 roku”. Zgromadzone wyniki pozwoliły na wyróżnienie głównych obszarów życia społecznego, odnośnie do których młodzież akademicka formułuje oczekiwania i marzenia na przyszłość. Do najważniejszych kwestii zaliczono: społeczeństwo, środowisko, geopolitykę, ekonomię, technologię, prawo i zdrowie. W artykule wskazano również na dominujący obecnie sposób myślenia o przyszłości, nazwany „powrotem do normalności”.

SŁOWA KLUCZOWE

edukacja, społeczeństwo, przyszłość, szansa, zagrożenie

main fields of social life which are the object of future expectations and dreams. As the most important issues, the following were mentioned: society, environment, geopolitics, economy, technology, law, health and education. The article indicates also the currently predominant mode of thinking about the future, called “back to normality”.

KEYWORDS

education, society, future, opportunity, risk

1. Wprowadzenie

Autorzy publikacji z zakresu nauk społecznych czy też uczestnicy debat o kondycji społeczeństwa przytaczają cechy i atrybuty współczesności. Na ogół akcentują oni, w odniesieniu do niemal wszystkich dziedzin życia, kategorie, jak: płynność, zmienność, pluralizm, nieprzewidywalność, gwałtowność. Świat w ich narracjach jawi się jako miejsce nieustannych zmian i ciągłego, niczym nieskrępowanego rozwoju, zaś obraz przyszłości łączy się bądź z apokalipsą, upadkiem, zmierzchem bądź też z ciągłym rozwojem, postępem, rozkwitem i sukcesem. Abstrahując od tych wizji i prorocत्व, można przypuszczać, że świat przyszłości będzie zgoła odmienny od tego, który znamy. Wydaje się, że znacznie większym zainteresowaniem wśród badaczy i naukowców cieszy się prognozowanie, czyli antycypowanie lub przewidywanie tego, co się najprawdopodobniej wydarzy w przyszłości niż opisywanie tego, co chcieliby, aby rzeczywiście się wydarzyło. Artykuł ten stanowi uzupełnienie dotychczasowego stanu badań i jest zarazem głosem autorów w dyskursie o przyszłości.

2. Badania nad przyszłością – kilka inspiracji

Za początek nauki zajmującej się przyszłością przyjmuje się pracę Francisca Bacona zatytułowaną *Nowa Atlantyda* z 1627 roku, ale warto podkreślić, że naukowe opracowania dotyczące przyszłości w epoce Oświecenia były zainspirowane przełomowymi dziełami Renesansu, które wyszły spod pióra Kopernika, Keplera i Galileusza (Gidley 2017, s. 31). Wyobrażenia i narracje dotyczące przyszłości sięgają jednak swymi korzeniami jeszcze znacznie wcześniejszych czasów. Są one zakotwiczone w kształtowaniu się świadomości linearnego czasu, które szacowane jest na okres sprzed 2500 lat. Świadome

przyjęcie koncepcji linearnego czasu pozwala na zdefiniowanie przyszłości jako „tego, co ma nastąpić”, „tego, co nadejdzie”.

W kontekście dyskursu o przyszłości czy też kreowania obrazu (wizji) przyszłości warto krótko choć wskazać na główne tendencje w tym obszarze. Przede wszystkim pojawiały się koncepcje idealnego świata, nazwane „utopią” (słowo użyte po raz pierwszy przez Thomasa Moore’a na początku XVI wieku jest stosowane do wcześniejszych utopijnych koncepcji przyszłości). W opozycji do nich stawiano „dystopię” – katastroficzną wizję przyszłości, za której symbol mogą uchodzić smok zagrażający wiosce i dzielny rycerz, ostatecznie go pokonujący, co zwiastuje powrót do zwyczajnego, szczęśliwego życia. Prosty, klarowny podział na utopię i dystopię pojawia w dyskursie dotyczącym przyszłości, niemniej rzeczywistość była i jest znacznie bardziej skomplikowana, wielowątkowa i zawikłana.

Do tego dyskursu Zygmunt Bauman (2018) wprowadza kontekst retrotopii, która sprawia, że ludzie – wobec nieprzewidywalnej i w gruncie rzeczy dramatycznie rysującej się przyszłości – wybierają powrót do tego, co było, a raczej do przeszłości, jaką zachowali w swych wspomnieniach i wyobrażeniach (a której być może wcale nie było). Taka przeszłość jawi się im nawet nie tyle jako lepsza czy bardziej oswojona, ile przede wszystkim jako znana, a zatem bezpieczna. Tęsknota za tym, co wydaje się lepsze, bywa silniejsza od logiki. Co więcej, Bauman, skupiając się w większym stopniu na zbiorowości niż na jednostce, zwraca uwagę, na ograniczoność pola wyborów i siły sprawczej jednostki i za decydujący czynnik przy kształtowaniu przeszłości nie przyjmuje ani wolności jednostki ani jej zdolności do samodzielnego kierowania własnym losem, lecz potężne i nieuniknione uwarunkowania, wynikające z powszechnie przyjętych założeń i powszechnie stosowanych form sprawowania władzy, ubranych w narrację tyleż atrakcyjną, co złudną. Jednostka podąża jednak za taką narracją, częstokroć nie zdając sobie sprawy z tego, że sama sobie gotuje los, którego za wszelką cenę pragnie uniknąć.

Szczególnie ważne jest zajmowanie się przyszłością przez młode osoby wkraczające w samodzielne życie; one też mają przed sobą długą perspektywę czasową. Współczesne pokolenie, jak żadne inne wcześniej, żyje, z jednej strony, w dobie globalnie uzgodnionej Agendy 2030, wskazującej konkretne i mierzalne wskaźniki oczekiwanych przemian społecznych, klimatycznych i ekonomicznych w perspektywie bieżącej dekady, a z drugiej strony, doświadcza kataklizmu o globalnym zasięgu – pandemii COVID-19. Nie tylko jej globalny zasięg jest istotny, warto zwrócić uwagę także na bezpośredni, dostrzegalny wpływ tego globalnego zjawiska na życie każdej jednostki i jej bliskie otoczenie. Spoglądając na świat w czasie pandemii z perspektywy postmodernistycznej, skłaniającej do podważania wszelkich założeń, norm i porządków i uznania takiej postawy za swoistą normę (Hicks 2004), należy zachować filozoficzny dystans wobec badań nad preferowaną przyszłością. Prowadzenie badań i kontynuacja dyskursu na temat przyszłości są zresztą szczególnie uargumentowane i zrozumiałe przy założeniu, że jest nią to, co ma nadejść - w sensie „przyszłość jest możliwa”, podczas gdy dystopijne koncepcje zagłady globu i końca życia na Ziemi stawiają pod znakiem zapytania zasadność refleksji o przyszłości.

Badania nad przyszłością prowadzą przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych, nadając im charakter interdyscyplinarny. Prorokowanie, przewidywanie, prognozowanie, antycypowanie, śledzenie trendów występujących w przeszłości i ekstrapolacja – czyli opieranie wizji przyszłości na tym co już było – to niektóre tylko przejawy podejścia do opisywania koncepcji przyszłości. Interdyscyplinarne studia nad przyszłością, mimo że mają zaledwie pięćdziesięcioletnią historię, angażują tysiące naukowców na całym świecie. Naturalne jest także pragnienie „zwykłych ludzi”, aby w jakiś sposób „odgadnąć” przyszłość, by dodać odrobinę stabilności i przewidywalności nieprzewidywalnemu światu, który codziennie zaskakuje nas czymś, co jeszcze wczoraj było nie do pomyslenia. Poniżej przytaczamy kilka przykładów międzynarodowych badań empirycznych nad możliwą i preferowaną przyszłością, wykorzystujących metodykę badań jakościowych, które stanowiły cenne źródło inspiracji przy projektowaniu przez nas badania własnego.

W połowie lat 50. XX wieku James Gillespie i Gordon Allport (1955) przeprowadzili głośne, nowatorskie badania w 10 krajach, które dotyczyły postrzegania indywidualnej i zbiorowej przyszłości. Poprosili oni studentów z krajów uczestniczących w badaniu, o przygotowanie między innymi „autobiografii przyszłości”, zatytułowanej: „Od teraz do 2000 roku”. Uczestnicy badania stanęli przed zadaniem napisania eseju liczącego nie więcej niż 2000 słów, opisującego ich własne plany, oczekiwania i aspiracje. Dodatkowo studenci wzięli udział w badaniu kwestionariuszowym, w którym pytania dotyczyły różnych obszarów życia, możliwych sytuacji w przyszłości i prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń. Tym, co łączyło przedstawicieli wszystkich nacji, było podkreślanie znaczenia rodziny, zainteresowanie rozwojem nauki i techniki, zaangażowanie na rzecz większej rasowej równości oraz obawa przed kolejnymi wojnami i konfliktami zbrojnymi.

Technikę „autobiografii przyszłości” wykorzystał w swoich badaniach realizowanych w Afryce Południowej Kurt Danziger (1963). Podobnie do Gillespiego i Allporta (1955), zwrócił się on do uczniów szkół średnich z prośbą o napisanie „autobiografii przyszłości”. Uczestnicy badania mieli wyobrazić sobie, że żyją w 2000 roku, i z tej perspektywy przedstawić historię, która wydarzyła się między datą pisania eseju a schyłkiem XX wieku. Eseje miały zawierać opis historii życia indywidualnego oraz zbiorowego. Badania Danziguera odbywały się cyklicznie, w 1950, 1956 i 1962 roku. Wnioski z nich sugerowały m.in., że zaostrzenie sytuacji społeczno-politycznej skutkuje przesunięciem zainteresowania przyszłością ze spraw indywidualnych, zawodowych w kierunku myślenia o przyszłości zbiorowej, o przyszłości kraju. Zwłaszcza defaworyzowani studenci czarnoskórzy myśleli o przyszłości w kontekście rewolucyjnych przemian społecznych.

Eseje wykorzystwała w swojej pracy także Mary Brown (1984). Uczestnicy jej badania, młodzi ludzie w wieku 16-18 lat mieli przygotować esej o tym, jak będą spędzać zwykły dzień w 2000 roku, jak chcieliby, aby ten zwykły dzień wyglądał oraz w jakiej przyszłości chcieliby żyć. Drugi etap projektu zrealizowano z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, skonstruowanego na podstawie informacji uzyskanych z esejów. Okazało się, że kobiety są bardziej zainteresowane perspektywą przyszłościową niż

mężczyźni, częściej też odrzucają materialistyczne podejście do życia i bezwarunkową akceptację rozwoju technologicznego. Tymi najbardziej pożądanymi elementami przyszłego świata okazały się: rozwój medycyny, stabilne ceny i niska inflacja, bezpieczeństwo i ochrona oraz możliwie zdrowe środowisko. Młodzież wypowiedziała się za państwem opiekuńczym zapewniającym bezpieczeństwo socjalne (*welfare state*).

W jednym z największych projektów, zrealizowanym w 10 państwach, w tym w Polsce, dorośli uczestnicy badania odpowiadali na pytania dotyczące częstotliwości myślenia o przyszłości kraju i świata, o przewidywanych zmianach zachodzących w świecie w perspektywie roku 2000 oraz prognozach dotyczących stanu społeczeństwa w nowym millenium (Ornauer et al. 1976). Wyniki wskazały na niewielką popularność myślenia w kategoriach przyszłości, o ile w ogóle zajmowało ono respondentów, dotyczyło głównie rozwoju techniki i nauki oraz zagrożeń dla pokoju. Pesymizm co do przyszłości świata górował nad optymizmem.

Warto wspomnieć o projekcie Davida Hicksa i Cathie Holden (1995), zrealizowanym wśród dzieci i młodzieży w wieku 7-18 lat. Wśród licznych celów badania znalazła się m.in. eksploracja różnych perspektyw (indywidualnej, lokalnej, globalnej) w myśleniu o przyszłości, identyfikacja lęków, zagrożeń, nadziei oraz szans związanych z przyszłością, poznanie preferencji odnośnie do wyboru najbardziej pożądanego scenariusza przyszłości oraz możliwych działań uczniów i nauczycieli na rzecz budowania lepszego świata. W ramach projektu przeprowadzono indywidualne wywiady pogłębiane z dziećmi i nauczycielami. Poproszono młodych uczestników badania o swobodną wypowiedź pisemną na temat przyszłości oraz wypełnienie kwestionariusza ankiety. Wyniki badań objęły cztery kategorie wiekowe: 7 lat, 11 lat, 14 lat i 18 lat. Badacze stwierdzili, że myślenie w perspektywie lokalnej i globalnej należy do rzadkości; zdecydowanie częściej uczestnicy badania myślą w kategoriach własnego, indywidualnego życia, a także z dużo większym optymizmem podchodzą do spraw indywidualnych niż zbiorowych. Najbardziej pozytywnie do świata nastawieni byli najmłodsze osoby objęte badaniem, znacznie częściej deklarujące, że chcieliby, aby przyszły świat niewiele różnił się od tego, w którym żyją. Autorzy badania zinterpretowali akceptację najmłodszych dla teraźniejszości ich pragnieniem stabilizacji, bezpieczeństwa oraz zadowoleniem z życia w domu rodzinnym. Zasadniczo wizja przyszłości wyłaniająca się z wypowiedzi dzieci jest stereotypowa, powierzchowna, zawężona do kwestii zawodowych oraz wizualnych (np. będę miał/a długie włosy, będę pracował/a w szkole). Wśród kategorii wiekowej jedenastolatków pojawia się strach przed przemocą i uzależnieniami, a także nadzieja na kres wojen i konfliktów. Ci respondenci są nieznacznie bardziej zainteresowani światem niż młodsze od nich dzieci, rozwojem globalnym lub lokalnym (np. bezpieczeństwo, czystość); są mniej optymistycznie nastawieni do przyszłości w skali globalnej, ale nadal wierzą, że większość ludzi troszczy się o świat. Dopiero (lub już) czternastolatkowie tracą wiarę w ludzką troskę o świat, zauważają, że dobrobyt materialny nie musi iść w parze z poczuciem szczęścia i mają świadomość globalnych zagrożeń. Najstarsi uczestnicy badania, osiemnastolatkowie wkraczający w świat dorosłych, konfrontowani z koniecznością dokonania istotnych wyborów życiowych, okazali się

w największym stopniu zainteresowani przyszłością. Ich główną troskę stanowiła sytuacja na rynku pracy. Pozostawali optymistami odnośnie do indywidualnej przyszłości, podczas gdy sprawy ponadindywidualne budziły ich zaniepokojenie. Świadomi zagrożeń środowiskowych oraz technicznych, dostrzegali też szanse i potencjał nauki i zaawansowanej technologii. Posiadali świadomość polityczną, którą rozwinęli, w swojej ocenie, poza formalnym systemem edukacji. Zresztą niemal zgodnie ocenili, że edukacja globalna i prospektywna w szkole są traktowane marginalnie. W podsumowaniu projektu badacze konkludują, że wizje przyszłości kreślone przez młodych cechują się fragmentaryzmem i konserwatyzyzmem.

Wiele społecznych badań nad przyszłością mieści się w formacie „3P”, co znaczy, że dotyczą one prawdopodobnej (*probable*), możliwej (*possible*) lub preferowanej (*preferable*) przyszłości (Bell 1997). Wymowny rozkwit badań odnotowano przed wejściem ludzkości w nowe millenium; obecnie są one coraz bardziej zróżnicowane, wykorzystują nowatorskie metody i otwierają nowe pola eksploracji. Przytoczone powyżej przykłady stanowią jedynie egzemplifikację popularnych prac empirycznych nad pożądanymi, preferowanymi modelami czy kierunkami rozwoju przyszłości. Są to też jedynie badania jakościowe z wykorzystaniem metody analizy tekstu, które stanowiły inspirację i bodziec do realizacji badania własnego, które opisujemy w dalszej części wypowiedzi.

3. Opis metodologii badania własnego

Nadrzędnym celem naszego badania było poznanie preferencji młodzieży akademickiej co do przyszłości świata. Problemem badawczym uczyniono następujące pytanie: W jakim świecie badani chcieliby żyć za 10 lat? W celu uzyskania odpowiedzi wykorzystano metodę analizy treści. Analiza treści wypowiedzi pisemnych (np. esejów, pamiętników, listów) zajmuje w polskiej tradycji badań jakościowych uznane miejsce (wystarczy wspomnieć prekursorskie prace Floriana Znanieckiego czy Stanisława Chałasińskiego). Również polscy pedagodzy wielokrotnie wykorzystywali jakościową analizę wypowiedzi w badaniach obejmujących studentów kierunków pedagogicznych (m.in.: Przyborowska 1995; Leppert 1997; Pauluk 2016). W odniesieniu do opisywanych badań własnych, za treść uznaje się dane w postaci słów, które zostały zapisane przez uczestników badania w ich pisemnych wypowiedziach, bez jakiegokolwiek, wiadomej badaczom, zewnętrznej ingerencji w tekst.

Uczestnicy badania zostali poproszeni o udzielenie dłuższej, rozwiniętej wypowiedzi, najlepiej w formie eseju czy wypracowania. Zadanie zawarte w temacie pracy brzmiało: „Pomyśl o roku 2030, jak chciał(a)byś, żeby wyglądał świat i twoje życie?”. Studenci zostali poinformowani o naukowych celach badania oraz zapewnieni o jego poufności. W badaniu uczestniczyło 124 studentek i studentów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, przy czym zdecydowaną większość stanowiły kobiety (119). Wszyscy autorzy prac w momencie realizacji badania studiowali na kierunku „Pedagogika” w trybie stacjonarnym (75 osób) lub niestacjonarnym (49 osób).

O uczestnictwo w projekcie zostali poproszeni w ostatnim kwartale 2020 roku; odpowiedzi pozyskano w formie elektronicznej w styczniu i lutym 2021 roku. Ze względu na trwającą pandemię, wszystkie zajęcia dydaktyczne przebiegały wówczas w trybie zdalnym. Zadanie zawarte w tytule pracy miało charakter otwarty, studenci nie otrzymali jakichkolwiek wskazówek odnośnie do treści wypowiedzi; badacze zostawili im pełną swobodę. Wyraźnie jednak podkreślono perspektywę czasową: rok 2030, czyli okres odległy o 9/10 lat od momentu realizacji badania. Interesował nas wyłącznie pożądany lub preferowany kształt przyszłości, nie zaś kształt prawdopodobny, czyli przewidywany lub prognozowany. Chodziło o poznanie świata, w którym uczestnicy badania chcieliby żyć. Ostatecznie teksty pozyskane od studentek i studentów przybrały różne formy: od zwięzłych wypowiedzi w formie równoważników zdań, po dłuższe, bardziej spójne stanowiska, których autorzy odwoływali się do własnego światopoglądu i indywidualnych doświadczeń, podejmując dyskusję na temat ewentualnych następstw urzeczywistnienia pożądanego przez siebie świata.

Literatura z zakresu metodologii badań społecznych podaje wiele metod, sposobów, strategii analizy tekstów, różniących się m.in. poziomem definiowana zestawu procedur badawczych. Na zgromadzony od 124 osób materiał w postaci tekstów uzyskanych drogą elektroniczną złożyło się 190 stron¹. Po kilkakrotnym przeczytaniu całego materiału badacze wyodrębnili główne tematy i kategorie. Analizę danych jakościowych przeprowadzono przy wykorzystaniu tzw. analizy tematycznej (Nowel et al. 2017), stanowiącej jedną z wielu strategii analizy tekstów. Polega ona przede wszystkim na początkowym zidentyfikowaniu wątków tematycznych, ich analizie i ostatecznie na ich opisie. Można wyodrębnić poszczególne etapy prowadzenia badania: transkrypcję, kodowanie i analizę treści. Jakościową analizę wykonano za pomocą programu MAXQDA 2020. Wykorzystano ponadto analizę częstotliwości wskazań. Ze względu na ograniczoną formalnie objętość artykułu i liczebność pozyskanych tekstów, badacze nie podają charakterystyki osób uczestniczących w badaniu, choć zostały one poproszone o wypełnienie krótkiej metryczki.

4. Wyniki i dyskusja

Ta część tekstu przedstawia wyniki analizy treści materiału badawczego oraz krótką dyskusję uwzględniającą zawartość merytoryczną wypowiedzi osób uczestniczących w badaniu. Została ona podzielona na trzy części; w pierwszej odnosimy się do ogólnego postrzegania przez studentów możliwości kształtowania i przewidywania przyszłości (4.1); w drugiej do głównych obszarów, w których młodzież formułuje swoje oczekiwania (4.2); ostatnia część dotyczy „powrotu do normalności” jako dominującej strategii myślenia o przyszłości w perspektywie najbliższych lat (4.3).

¹ W rzeczywistości, studenci zostali poproszeni o napisanie pracy dotyczącej przyszłości indywidualnej i przyszłości świata. Całość uzyskanego materiału liczyła 190 stron. W tym artykule przedmiotem analizy jest wyłącznie przyszłość świata.

4.1. Między przyszłością prawdopodobną a preferowaną – ogólne uwagi na temat kwestii zawartych w pisemnych wypowiedziach studentów

Analiza tekstów pozyskanych od studentów pozwala na dostrzeżenie sposobu ich myślenia o przyszłości. Badacze zaobserwowali tendencję do zastępowania przyszłości preferowanej opisem przyszłości prognozowanej lub ich wspólne, łączne traktowanie jako jednej kategorii. Osoby uczestniczące w badaniu często odnoszą się w swoich wypowiedziach do tego, jak „będzie” w przyszłości, a nie jak być „powinno” – wbrew czytelnie określonej specyfice zadania. Komentują i oceniają zapowiadaną, przewidywaną, oczekiwaną przyszłość; marginalnie traktując, a czasem nawet pomijając przyszłość preferowaną. Dodatkowo studenci wielokrotnie podkreślają, że przyszłość jest trudna do przewidzenia, że nie wiadomo, jak będzie wyglądała, że w dzisiejszych czasach zmiany są tak gwałtowne, że nawet perspektywa dziesięcioletnia jest zbyt odległa, by móc oszacować kształt, model przyszłości. Wskazuje na to treść przytoczonych poniżej wypowiedzi.

- *Z roku na rok technologia tak bardzo poszła do przodu, więc ciężko jest cokolwiek przewidzieć, co za 9 lat będzie dostępne dla naszej ludzkości.*
- *Rok 2030 wydaje mi się na razie bardzo odległy i trudny do zobrazowania.*
- *Zacznę od tego, że oczywiście nie wiem, jak to będzie w roku 2030, ponieważ nie jestem nawet w stanie przewidzieć, co się stanie zaraz, a co mówić za 9-10 lat. Mam oczywiście nadzieję, że wszystko będzie w porządku, nic złego się nie wydarzy.*
- *Pytanie o przyszłość zawsze sprawia mi wiele kłopotu. Czasem ciężko nawet wyobrazić sobie, co będzie w przyszłym tygodniu.*

Z drugiej strony, pojawiły się wypowiedzi świadczące o tym, że studenci nie mają poczucia możliwości wywierania jakiegokolwiek wpływu na zbiorową przyszłość. Ze sceptycyzmem podchodzą do snucia jej wizji; są tak silnie przekonani o determinizmie zjawisk społecznych, że nie czują się adresatami pytania o przyszłość. W ich przeświadczeniu powinno być ono skierowane do rządzących, do elit ekonomicznych i politycznych posiadających moc sprawczą:

- *Oczywiście wiem, że świat się zmienia, zmienia i będzie zmieniał, a ja nie mam na to kompletnie wpływu.*
- *Jako jednostka nie mam zbyt dużego wpływu na to jak wygląda świat, jednak gdybym mogła, chciałabym zmienić kilka rzeczy; przyszłością rządzi determinizm.*

Pojawiające się przy pytaniu o preferencje odniesienie do przewidywalnego, prawdopodobnego świata wskazuje na marginalizację prospektywnego myślenia w kategoriach życzeniowych na rzecz opierania wizji przyszłości na dostępnych, popularnych, prognozach ośrodków badawczych, wielkich korporacji czy opiniach ludzi ze świata kultury, nauki, polityki. Prognozowana przyszłość nie stanowiła istoty wypowiedzi studentów, tracąc tym samym na wartości jako przedmiot analizy. Wypowiedzi o tym jak będzie, zostały w analizie pominięte. Uwzględniono jedynie te z nich, które wyrażały marzenia, życzenia i oczekiwania respondentów względem przyszłości. Ten wyraźny w tekstach studentów rozdźwięk między przewidywaniem a preferencjami

może wskazywać zarówno na ograniczone umiejętności kreatywnego, twórczego, nowatorskiego myślenia o przyszłości, wyobrażania jej sobie, konstruowania jej obrazu (wizji przyszłości), jak i na zaskoczenie pytaniem, z którym być może autorzy esejów nie byli w swojej edukacyjnej karierze dotychczas skonfrontowani.

Warto również zwrócić uwagę na to, że ci spośród studentów, którzy rzeczywiście wyrażali swoje oczekiwania względem przyszłości, z reguły używali sformułowań typu: „chciał(a)bym”, „chcę”, „mam nadzieję”, „pragnę”; sporadycznie tylko - „powinno się”. Postawione im pytanie o to, w jakim świecie chcieliby żyć, zachęca, rzecz jasna, do konstruowania sformułowań życzeniowych, niemniej – w obliczu palących kwestii, jak np. ekologia – zdumiewać może brak określeń bardziej kategorycznych („musi być”, „koniecznie trzeba”, „nieuniknione jest”).

4.2. Preferowana przyszłość: identyfikacja najważniejszych obszarów

Otwarta konstrukcja pytania postawionego w tytule eseju pozwoliła na wyróżnienie najpopularniejszych obszarów, w których studenci lokują swoje preferencje odnośnie do przyszłości świata. Stanowią one główne pole zainteresowania studentów, czyli w rzeczywistości są wyrazem ich trosk, nadziei i oczekiwań. Na poziomie konkretnych preferencji – przez które należy rozumieć przede wszystkim cele, wartości, przyszłe stany i fakty opisane w esejach – występują znaczące różnice. Ta klasyfikacja pozwala zidentyfikować kluczowe dziedziny życia, decydujące o ogólnej satysfakcji z „kształtu” świata. Należy wyjaśnić, że w analizie ilościowej (liczba wskazań) nie uwzględniono ogólnych życzeń odnośnie do powrotu do zwykłej przedepidemicznej codzienności. Przez ogólne życzenia powrotu do normalności rozumiemy takie stwierdzenia, które nie pozwalały na określenie co konkretnie dana osoba požądająca „normalności” miała na myśli; które nie zostały rozwinięte. Tabela 1 prezentuje obszary ważne oraz liczebność uczestników badania, którzy w swoich pisemnych wypowiedziach odnieśli się co najmniej jeden raz do zagadnienia mieszczącego się w konkretnym obszarze².

Należy mieć również na względzie arbitralność przypisania poszczególnych „preferencji” do wymienionych obszarów. Przykładowo, wynalezienie leku można zaliczyć zarówno do obszaru zdrowia, jak i technologii (w tym badaniu badacze zaliczyli je do obszaru nazwanego „zdrowiem”). Te szczegółowe preferencje ilustrowane są fragmentami wypowiedzi uczestników badania (tabela 1). Jako że celem badania była identyfikacja elementów wizji przyszłości i kategorii wyłaniających się z analizy materiały badawczego (esejów), w analizie treści pominięto różnice w myśleniu o głównych osiach konfliktów światopoglądowych czy też kierunkach dążenia.

Największa liczba osób odnosiła się w swoich wypowiedziach pisemnych do obszaru określonego jako „społeczeństwo”. Preferencje dotyczyły głównie cech ludz-

² Nie jest to zatem liczba zagadnień/wskazań. Studenci wielokrotnie bowiem odnosili się do kilku zagadnień, składających się na jeden z wyróżnionych obszarów. W takich przypadkach wszystkie fragmenty wypowiedzi odnoszone do konkretnego obszaru badacze liczyli (zapisywali) jako wskazanie przez jedną osobę.

kiego charakteru, zwyczajów, kultury, stylów życia, nastawienia do innych. Studenci życzyliby sobie, aby ludzie stali się bardziej życzliwi, pomocni, nastawieni na współpracę, bardziej otwarci i tolerancyjni. Na drugim miejscu znalazły się kwestie związane z ochroną środowiska. Formułowano marzenia o przyjaznym środowisku życia, proekologicznych postawach obywateli, zmianie nawyków żywieniowych, konsumenckich, czy w ogóle zdrowym stylu życia. Preferowany przyszły świat to kraina zielona, przyjazna dla wszystkich istot żywych, nieskażona i niezagrażająca przetrwaniu gatunku ludzkiego. Uczestnicy badania w opisie preferowanego świata przyszłości odnieśli się również do kwestii umownie nazwanych geopolitycznymi; w szczególności marzy im się świat wolny od konfliktów zbrojnych, aktów terrorystycznych, świat zapewniający poczucie bezpieczeństwa. Do tej kategorii badacze zaliczyli również wypowiedzi odnośnie do systemu politycznego oraz jakości władzy publicznej. Nieco mniejsza liczba uczestników badania wskazała w opisie pożądanego świata na kwestie ekonomiczne i gospodarcze. Najkrócej mówiąc, studenci chcieliby godnych warunków życia, likwidacji biedy, głodu i bezrobocia. Na dalszych miejscach znalazły się zagadnienia związane z technologią i prawem. Te pierwsze budziły liczne kontrowersyjne. Jedni widzą w rozwoju techniki i nauki szansę na lepszą, bezpieczniejszą przyszłość, inni - zagrożenie dla relacji międzyludzkich czy środowiska. Wśród kwestii prawnych studenci podnieśli przede wszystkim prawa kobiet, zwłaszcza prawo do aborcji, a także prawa człowieka do samostanowienia o sobie i swoich życiowych wyborach. W toku realizacji badania w Polsce odbywały się masowe protesty społeczne po wyroku Trybunału Konstytucyjnego, zastrzającym prawo aborcyjne, co może wyjaśniać dużą częstotliwość odniesień do tej kwestii. Podobnie, aktualną sytuacją pandemiczną można wytłumaczyć liczne wskazania studentów na potrzebę podniesienia jakości opieki zdrowotnej (np. zwiększenie nakładów na służbę zdrowia, podwyżki wynagrodzeń dla medyków, wyposażenie szpitali i przychodni w nowoczesny sprzęt), wynalezienia leków na nieuleczalne choroby czy podniesienia świadomości zdrowotnej obywateli i obywateli.

Oczekiwania związane zarówno ze zdrowiem, jak i prawami kobiet, ale także inne wypowiedzi studentów skłaniają do sformułowania tezy, że uczestnicy badania odnoszą pojęcie „świata” przede wszystkim do wymiaru lokalnego lub krajowego. W większym stopniu interesuje ich polityka państwowa i nastroje społeczne w naszym kraju niż problematyka ogólnoświatowa, globalna, aktualnie jeszcze częstokroć identyfikowana z odległymi regionami Ziemi (np. wycinka drzew lasów amazońskich). Zasadniczo wiedza studentek i studentów wskazuje na deficyt edukacji globalnej. Także zainteresowanie informacjami i wydarzeniami ze świata, przynajmniej części ze studentów pedagogiki, może budzić wątpliwości, zwłaszcza w obliczu konstatacji: *Na świecie panuje raczej pokój, nie ma dużych wojen i nic nie wskazuje na powstanie konfliktów między państwami.*

Kilkanaście osób podniosło w swoich esejach o preferowanym świecie w 2030 kwestie edukacji i wychowania. W badaniu uczestniczyły głównie kobiety, studentki pedagogiki, planujące w kilkuletniej perspektywie podjęcie pracy w sektorze edukacji oraz/lub macierzyństwo. Odniesienia do edukacji i wychowania nie mogą zatem zaska-

kiwać, co najwyżej generują one pytanie, dlaczego tylko co dziesiąty przyszedł pedagog wiąże marzenia z obszarem edukacji/wychowania.

Tabela 1. Obszary, do których odnosili się pisemnie uczestnicy badania, wraz z przykładowymi fragmentami ich wypowiedzi

Obszar	Liczba osób	Przykładowe, charakterystyczne fragmenty pisemnych wypowiedzi uczestników badania
społeczeństwo	74	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Przede wszystkim chciałabym, żeby świat był otoczony dobrymi ludźmi oraz aby nie było nienawiści między ludźmi. Pragnę, aby ludzie byli tolerancyjni.</i> – <i>Chciałabym, aby zniknęły również uprzedzenia dotyczące pochodzenia, koloru skóry czy wyznania religijnego, aby wszyscy byli traktowani równo.</i> – <i>Chciałabym, żeby ludzie byli w stosunku do siebie uprzejmi, życzliwi, pomocni i uczciwi.</i> – <i>Chciałabym, żeby ludzie byli mniej agresywni i nie stosowali przemocy w stosunku do ludzi ani zwierząt.</i> – <i>Chciałabym, żeby ludzie byli bardziej otwarci, rozumiejący i liczący się z emocjami i problemami innych.</i>
środowisko	55	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Dlatego bardzo chciałabym, aby świat za 9 lat wprowadził ściśle zasady produkcji żywności, chciałabym, aby człowiek był bardziej przyjazny środowisku.</i> – <i>Chciałabym, aby do 2030 roku społeczeństwo nauczyło się dbać o ekologię i o naszą planetę, bo kto wie, może 2030 będzie naszym ostatnim rokiem na tej planecie, jeżeli nasze postępowanie się nie zmieni.</i> – <i>Liczę także na to, że poprawi się stan naszej planety, a ludzie będą bardziej dbać o jej stan, edukując się w obszarze ekologii i wpływu ich działań na środowisko.</i> – <i>Chciałabym, aby świat wyglądał bardziej czysto. Dobrze byłoby, gdyby ludzie zdali sobie sprawę, jak wiele zależy od ich codziennych, drobnych nawyków, które powodują, że nasze środowisko jest mniej zanieczyszczone.</i>
geopolityka	40	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Chciałabym, aby na świecie nie było wojen, aby każdy był wolny.</i> – <i>Przede wszystkim myślę o tym, by zniknęły konflikty, które niszczą wszystko. Bardzo bym chciała, żeby ucichły konflikty polityczne, a także religijne. Chcę by każdy wspierał nasze wspólne dobro.</i> – <i>Na świecie panuje pokój, nie ma wojen i nic nie wskazuje na powstanie konfliktów między państwami. Przemoc zarówno fizyczna, jak i psychiczna, niestety jeszcze występuje, lecz jest rzadkością.</i> – <i>Chcę, aby w 2030 roku na świecie nie dochodziło do ataków terrorystycznych.</i> – <i>Chciałabym także, by sytuacja polityczna w kraju diametralnie się zmieniła i każdy mógł czuć się dobrze w Polsce.</i>
ekonomia	32	<ul style="list-style-type: none"> – <i>(By) na świecie nie było chorób, klótni, cierpienia, wojen. (By) głód na świecie przestał istnieć, a każdy miał minimum do godnego życia.</i> – <i>Chciałabym, aby ludzie nie cierpieli z powodu biedy i głodu.</i> – <i>W 2030 roku chcę, by każdy z nas miał dobrą pracę i satysfakcjonujące zarobki. Nie wyobrażam sobie, by ktoś w 2030 roku nie miał zatrudnienia bądź funduszy na utrzymanie rodziny.</i> – <i>Żeby wszystkich było stać na zaspokojenie chociaż podstawowych potrzeb swojej rodziny.</i> – <i>Również chciałabym, żeby zmieniła się sytuacja na rynku pracy, wynagrodzenia.</i>

technologia	27	<ul style="list-style-type: none"> – Chciałbym, żeby nastąpił rozwój nowych technologii w motoryzacji, rozwój sztucznej inteligencji. – Kluczową kwestią jest ograniczenie telefonów komórkowych czy komputerów. Świat kręci się tylko wokół rzeczy materialnych. Ludzie żyjący na Ziemi nie widzą swoich wartości, zaślepieni są technologią. – Chciałabym, aby ludzie wyszli z ery smartfonów, komputerów i otworzyli umysły na to, co ich otacza i co jest naprawdę ważne. – Chcę, aby ludzie mieli inteligentne samochody i elektryczne, które zabierałyby wszędzie tam, gdzie chcemy jechać w dodatku szybko, bezpiecznie i bez zaangażowania uwagi. Nie trzeba byłoby zwracać uwagi na ruch uliczny i (można byłoby) robić różne rzeczy w tym czasie, np. czytać książkę, robić zakupy online oraz zanurzać się w wirtualnej rzeczywistości.
prawo	27	<ul style="list-style-type: none"> – Żeby prawo było dla obywateli pomocą, a nie przekleństwem. – Chciałabym również, żeby w 2030 roku, czyli wcale nie tak odległym, były szanowane prawa obywatelskie, a łamanie konstytucji poszło w niepamięć. – Chciałabym, aby kobiety miały większe prawa i mogły same decydować o sobie, o swojej przyszłej ciąży, a nie mężczyźni, którzy na ten temat nie powinni się wypowiadać. – Chciałabym żyć w wolnej Polsce, gdzie kobiety mają swoje prawa i nie są one w żaden sposób ograniczane. – By każdy z nas, niebędący w rodzinach stworzonych przez kobietę i mężczyznę, mógł zaadoptować dziecko.
zdrowie	26	<ul style="list-style-type: none"> – Bardzo chciałabym, aby już w 2030 roku odkryto leki na nieuleczalne dziś choroby, takie jak nowotwory. – Moim zdaniem ważny jest również rozwój medycyny. Chciałabym, aby udoskonalili się do takiego stopnia, żeby można było wyleczyć ludzi z wielu przewlekłych chorób. Już teraz jest dostępnych wiele środków farmakologicznych, pozwalających funkcjonować osobom z różnymi chorobami. W dużej mierze zależy mi, aby do roku 2030 został wynaleziony „złoty środek” dla pacjentów chorujących na raka. – Aby medycyna rozwinęła się do takiego stopnia, żeby móc wyleczyć najcięższe choroby, z którymi zmagają się coraz więcej naszego społeczeństwa. – Pragnę również, aby medycyna wynalazła lek zapewniający długie życie. W ten sposób ludzie będą mogli żyć bardzo długo, bez ryzyka śmierci.
edukacja	12	<ul style="list-style-type: none"> – Chciałabym w 2030 roku otworzyć podręcznik i zobaczyć temat edukacji seksualnej i wszelkich tematów pokrewnych, dających młodym ludziom wiedzę, która – moim zdaniem – jest elementem koniecznym do prawidłowego rozwoju, wejścia w etap dojrzewania. – Uważam, że ważną sprawą jest szkolnictwo w Polsce i chciałabym, żeby szkoła przeszła modernizację, która dorówna nasze szkoły do szkół amerykańskich, a także dzieci będą uczyły się przedmiotów potrzebnych w dorosłym świecie, jaki będzie. – Chciałabym, żeby rodzice skupili się na wychowaniu swoich dzieci i nie dawali im komórek od wczesnego dzieciństwa, tylko skupili się na zabawie z nimi, spędzaniu z nimi czasu, udzielaniu im pomocy. – W 2030 roku pragnę, by zmienił się system nauczania w szkołach. Chcę, by uczniowie uczyli się tego, co przyda im się w życiu i pomoże w przyszłości, gdy założą rodzinę i zdobędą pracę.

Źródło: badanie i opracowanie własne.

4.3. „Powrót do normalności” – dominujący kierunek myślenia o przyszłości

Analiza zgromadzonego materiału badawczego prowadzi do konkluzji, że w aktualnej sytuacji najważniejszy jest dla naszych respondentów „powrót do normalności”. Ta fraza często pojawia się w ich narracjach, dając wyraz oczekiwaniu, pragnieniu, by życie wróciło do normy sprzed pandemii, by na nowo dawało poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji. Nawiązanie do sytuacji pandemicznej, w której znaleźli się niemalże wszyscy mieszkańcy globu, rozpoczyna większość wypowiedzi (ponad połowa esejów), a jeśli nawet nie w pierwszych słowach, to pojawia się w toku dalszej narracji.

Studenci marzą o wynalezieniu leku lub szczepionki przeciwko wirusowi, powrocie do szkół i pracy oraz spotkaniach z ludźmi. Piszą:

- *Moja wizja świata w 2030 roku w pierwszej kolejności dotyczy powrotu do normalności.*
- *Chciałabym, żeby wtedy również świat wrócił do normalności i pandemia, która jest z nami od ponad roku i związane z nią lęki i obawy, były jedynie smutnym wspomnieniem.*
- *Przed wszystkim chciałabym, aby czas pandemii się definitywnie skończył, żeby wszystko wróciło do normy, żeby nie było widać skutków tych ciężkich czasów.*
- *Chciałabym, żeby świat wrócił do normalności przed wirusa z roku 2019.*
- *Mam nadzieję, że panująca obecnie sytuacja nie będzie tyle trwać i w 2030 roku będzie już wszystko w porządku.*
- *W roku 2030, mam nadzieję przede wszystkim na zakończenie pandemii.*

Autorzy esejów na ogół wyjaśniają, czym „normalność” dla nich jest, na czym ona, ich zdaniem, polega. Upragniony przez nich „powrót do normalności” przybiera w trakcie trwania pandemii specyficzne oblicze. „Normalność” ubiera się w barwy codzienności; tożsama jest z codziennymi, na pozór monotonnymi, powtarzalnymi czynnościami albo z wydarzeniami, które niegdyś nie budziły szczególnych emocji, jak wyjście do kina, spotkanie ze znajomymi, zajęcia w salach wykładowych lub wyjazdy na wakacje. Pragnienie normalności to pragnienie uczestnictwa w kulturze, przebywania z ludźmi, pragnienie powrotu do powszedniości, rutyny, znanej sprzed pandemii. W przypadku większości respondentów, powrót do tego, co minione, nostalgia, tęsknota za przeszłością nie oznacza chęci cofnięcia się do uprzednich lat czy przeżytych doświadczeń i wydarzeń. Studenci są zasadniczo ciekawi tego, co przyniesie przyszłość, niemniej niepokój związany z zagrożeniami wynikającym z pandemii, tłumi ich optymizm. Tylko nieliczne wypowiedzi wpisują się w stylistykę wizji retrotopijnej:

- *Gdzieś delikatnie chciałabym także, aby świat na chwilę wrócił do funkcjonowania z czasów młodości naszych dziadków, rodziców czy też naszej własnej, ponieważ wtedy życie – mimo, że sprawiało niemało problemów – to jednak zdawało się być lżejsze, przyjemniejsze i bardziej błogie.*
- *Chciałabym bardzo, żeby życie za 10 lat było chociaż trochę zbliżone do tego, które pamiętam z mojego dzieciństwa, żeby było spokojne i bez goniącego nas pośpiechu.*

Pragnienie powrotu do przeszłości w przypadku zdecydowanej większości studentów objętych badaniem wynika wyłącznie ze skutków pandemii, ograniczającej ich wolność i poczucie bezpieczeństwa. Młodzi ludzie chcą wierzyć, że spełnienie tego pragnienia jest realne, możliwe do osiągnięcia w niedalekiej perspektywie czasowej. Mamy zatem do czynienia z „przesunięciem normatywnym”, oznaczającym, że respondenci za normę uznają inne atrybuty rzeczywistości, niż można byłoby zakładać przed doświadczeniem życia w pandemii, obciążonego niepewnością, obawą, izolacją, ograniczeniami. „Przesunięcie normatywne” wyraża tendencję zwrotu od dotychczas dominującego sposobu postrzegania normalności w kontekście różnych zjawisk, czynników czy zachowań, w kierunku utożsamiania normalności z tym, co było przed pandemią, niezależnie od opinii na temat tego przedepidemicznego świata. Powrót do normalności to nic innego jak cofnięcie się do okresu sprzed zakazów, nakazów, restrykcji, obostrzeń sanitarnych i innych. Świat w okresie pandemii jest światem nienormalnym. Świat normalny, przedpandemiczny to świat, w którym można...

- *spokojnie wyjść z domu, nie martwić się o to, czy nie zarazi się wirusem;*
- *chodzić bez maski na świeżym powietrzu, spotykać się ze znajomymi, rodziną, wyjść do kawiarni, kina czy na obiad do restauracji;*
- *pójść do galerii na zakupy, wyjechać na wymarzone wakacje, oddychać swobodnie, a nie przez maseczkę.*

Preferencje części respondentów wykraczają jednak poza schemat „powrotu do normalności”, który dla innych osób stanowi warunek *sine qua non* snucia przez nich większych i ambitniejszych planów i marzeń. Pojawiają się jeszcze dwa inne charakterystyczne dla studentów podejścia do preferowanej przyszłości. W części wypowiedzi oczekiwana przyszłość przyjmuje postać „świata+”, czy inaczej, „świata z”: świata ze stabilizacją, z pokojem, z wolnością, z nowymi szansami i możliwościami:

- *Chcę, aby ludzie mieli inteligentne samochody i elektryczne.*
- *Chciałabym również, aby ludzie mogli spełniać swoje plany i marzenia i aby rynek pracy dał im możliwość rozwoju.*
- *Chciałbym, aby każdy miał czas na odpoczynek, aby podróżować i zwiedzać różne miejsca.*
- *Chciałabym, żeby w roku 2030 ludzie mogli spełniać wszystkie swoje cele, żeby mogli podróżować, poznawać świat.*
- *Aby każdy miał dobrą płatną pracę i aby osoby, które chcą się rozwijać nie musiały wyjeżdżać do innych krajów, gdzie mają lepsze możliwości rozwoju, nauki, ale żeby każdy mógł rozwijać się w pełni w swoim kraju.*
- *Chciałabym, aby każdy mógł swobodnie wyrażać swoje poglądy.*

W drugim podejściu przeważa obraz preferowanej przyszłości, postrzegany przez pryzmat zagrożeń i niebezpieczeństw. Przyszły świat przyjmuje tu postać krainy wolnej od negatywnie ocenianych trendów, zjawisk i wydarzeń, staje się światem bez pandemii, bez maseczek, bez wirusa, bez kataklizmów, bez wojen, bez technologii zagrażającej środowisku, bez głodu, bez biedy.

- *Chciałabym, żeby na świecie nie było przeróżnych kataklizmów, żeby zniknęły konflikty.*
- *By nie było tylu aktów nienawiści oraz ataków terrorystycznych, wojen czy zamieszek.*
- *Kluczową kwestią jest ograniczenie telefonów komórkowych czy komputerów.*
- *Mam nadzieję, że nie będzie żadnej zagrażającej życiu i zdrowiu choroby.*
- *Żeby na świecie nie panował głód, bieda i bezrobocie.*
- *Chciałabym, aby nie zagrażał nam kryzys klimatyczny, nie było konfliktów nie tylko między ludźmi, ale również między kontynentami, krajami.*

Splątana w narracjach studentów perspektywa szans i zagrożeń pokazuje, że przyszłość jest nie do odgadnięcia. Studenci zdają sobie sprawę z tego, że świat nie poddaje się redukcji do konkretnego problemu czy zjawiska. Wiedzą również, że nie ma prostej recepty ani magicznego środka, dzięki któremu świat przyszłości sprosta ich aspiracjom. Nadrzędnym celem jest jednak ten powrót do normalności.

Zakończenie

Nasze badanie przypadło na szczególny okres w najnowszej historii świata, na czas pandemii i to ona właśnie – wbrew naszym intencjom – zdominowała wypowiedzi studentów. Odczytanie studenckich tekstów pozwoliło na wyłonienie kwestii dla nich w tym momencie historycznym kluczowej: ich niepewności, lęku i obaw przed tym, czy świat w ogóle jeszcze powróci do (przedpandemicznej) normy. Jak w niepewnych, nieprzewidywalnych, skomplikowanych uwarunkowaniach towarzyszących młodemu pokoleniu na progu ich pierwszej tranzycji z edukacji do pracy interpretować wyniki badania? Czy respondentom udało się nakreślić obraz przyszłości, której naprawdę pragną? Czy wyniki badania wskazują na to, że pandemia zawęży ich aspiracje i marzenia odnośnie do przyszłości świata?

Sposób myślenia o przyszłości, zawarty we frazie „powrót do normalności”, prowadzi być może do zaniku nadziei na lepszą przyszłość. W konsekwencji może oznaczać, że „życie po pandemii” będzie jeszcze w większym stopniu nastawione na zysk, na wykorzystywanie pełni zdolności technologicznych, ekonomicznych bez uwzględniania ewentualnych, szkodliwych konsekwencji dla środowiska społecznego, kulturowego i biologicznego. Czy zaakcentowany w esejach uczestników badania „powrót do normalności” jest celem samym w sobie? Celem, który jeszcze bardziej niż dotychczas przysłoni problemy, bolączki, tragedie współczesnego świata? Zaspokojenie tęsknoty za „normalnością”, realizacja marzenia o „powrocie do normalności”, ucieszy zapewne wszystkich. Czy jednak uboczną konsekwencją pandemii nie staną się postępujący konformizm, bierność, lekceważenie spraw wspólnotowych, akceptacja dla rosnących nierówności i niesprawiedliwości czy obojętność wobec ludzkich tragedii? Czy nie tracą na wadze kwestie egzystencjalne związane z przetrwaniem Ziemi, gatunku ludzkiego, niszczeniem bogactw i innych zasobów planety?

Wielki kryzys ekonomiczny 2008 roku sprawił, że młodzież wchodząca wówczas na rynek pracy została w dyskursie sprowadzona do roli „straconego pokolenia”. W młodzież studiującą w 2021 uderzył kryzys pandemiczny; jego natura jest wprawdzie inna, niemniej Koronawirus wywraca życie społeczne i gospodarkę. Z drugiej strony, kontekst globalnej świadomości i globalnej współpracy przybiera niespotykaną dotąd skalę. Choć przybyło wyzwań, rośnie nadzieja na globalne współdziałanie na rzecz przyjaznej, bezpiecznej, zdrowej przyszłości. Czy młodzi ludzie zechcą poświęcić temu zadaniu swoją energię?

Literatura

- Bauman, Zygmunt. 2018. *Retrotopia. Jak rządzi nami przeszłość*, tłum. Karolina Lebek. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bell, Wendell. 1997. *Foundations of futures studies*. New Brunswick: Transaction.
- Brown, Mary H. 1984. Young people and the future. *Educational Review*, 36 (3), 303-315. DOI: 10.1080/0013191840360308
- Danziger, Kurt. 1963. The Psychological Future of an Oppressed Group. *Social Forces*, 42(1), 31-40. DOI: 10.2307/2574942
- Gillespie, James M. i Gordon W. Allport. 1955. *Youth's outlook on the future*. Garden City, Nowy Jork: Doubleday & Company.
- Hicks, David i Catie Holden. 1995. *Visions of the future. Why we need to teach for tomorrow*. Londyn: Trentham Books Limited.
- Hicks, Stephen Ronald Craig. 2004. *Explaining postmodernism: Skepticism and socialism from Rousseau to Foucault*, Ockham's Razor Publishing.
- Leppert, Roman. 1995. *Pedagogika – poszukiwanie pewności. Studenckie wyobrażenia o pedagogice jako dyscyplinie naukowej i kierunku studiów*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Nowel, Lorelli S. et al. 2017. Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16, 1–13. DOI: 10.1177/1609406917733847
- Ornauer, Helmut et al. 1976. *Images of the world in the year 2000: a comparative ten nation study*. Atlantic Highlands: Humanities Press.
- Pauluk, Dorota. 2016. *Ukryte programy uniwersyteckiej edukacji i ich rezultaty: doświadczenia studentów pedagogiki*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Przyborowska, Beata. 1995. Zmiany świadomości edukacyjnej studentów rozpoczynających studia pedagogiczne. W: *Pedagogika ogólna. Tradycja – terażniejszość – nowe wyzwania*, red. Teresa Hejnicka-Bezwińska, 293-301. Bydgoszcz: Wyd. WSP.
- Siciński, Andrzej. 1975. *Młodzi o roku 2000*. Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ.

Informacje o autorach:

Błażej Przybylski – adiunkt w Instytucie Pedagogiki w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Jego zainteresowania naukowe i badawcze oscylują wokół problematyki młodzieży, jej poglądów, opinii, postaw, aspiracji oraz społecznych uwarunkowań kształcenia.

Kontakt:

e-mail: blazej.przybylski@wp.pl

Marta Dobrzyniak – adiunkt w Instytucie Nauk Socjologicznych i Pedagogiki w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W obszarze jej zainteresowań badawczych są w szczególności uczenie się osób dorosłych, kompetencje edukatorów osób dorosłych, zarządzanie zasobami ludzkimi, kompetencje przydatne w tranzytacji z edukacji do pracy oraz doradztwo edukacyjno-zawodowe.

Kontakt:

e-mail: marta_dobrzyniak@sggw.edu.pl

adres korespondencyjny: Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Katedra Pedagogiki, budynek 4, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa